

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 27ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1981

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΜΙΡΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΛΕΩΝΙΔΑ ΖΕΡΒΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν συνέρχεται ἀπόψε ἐκτάκτως γιὰ νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην τοῦ Λεωνίδα Ζέρβα. Ὁ Λεωνίδας Ζέρβας ὑπῆρξε κορυφαῖος ἐπιστήμων εἰς τὸν διεθνή στίβον, ὅπου δὲν ὑπάρχουν συμπάθειες ἢ ἀντιπάθειες, ἀλλὰ μόνον ὁ καθαρὸς λόγος καταγράφει ἀπαθῶς ποία εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ καθενὸς εἰς τὸ κεφάλαιο τῆς ἐπιστήμης.

Τὸ Βερολῖνον καὶ ἡ Νέα Ὑόρκη ἦσαν οἱ τόποι τῶν σπουδῶν του καὶ τῶν πρώτων ἐρευνῶν τοῦ Ζέρβα μὲ τίς ὁποῖες ἄρχισε νὰ διακρίνεται ἐνωρὶς μέσα εἰς τὸν διεθνή ὀρίζοντα. Εἰς τὸ Βερολῖνον, μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του εἰργάσθη ἐπὶ ἔτη εἰς τὸ *Kaiserwilhelm Institut*, τὸ ὁποῖον ἀργότερα μετωνομάσθη εἰς *Max Planck Institut*. Ἐδῶ ὁ Ζέρβας ἀνεδείχθη μὲ τίς ἐρευνές του καὶ γρήγορα ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ τμήματος τῆς Ὁργανικῆς Χημείας καὶ τῆς Βιοχημείας. Μετὰ τὸ Βερολῖνον ὁ Ζέρβας ἐπῆγε εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην ὅπου εἰργάσθη εἰς τὴν *Rockefeller Foundation*. Ἡ φύσις εἶχε προικίσει τὸν Ζέρβα μὲ δύο χαρίσματα εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλεται ἡ ἐπιτυχία του, μὲ καθαρά διάνοια καὶ μὲ ἐφευρετικὴ φαντασία. Μόνον ὅταν συνυπάρχουν τὰ δύο αὐτὰ χαρίσματα ὑπάρχει πρόοδος εἰς τὴν ἐπιστήμην. Δὲν ἀρκεῖ ἡ διάνοια γιὰ νὰ γίνουν μεγάλα βήματα μέσα εἰς τὸν τομέα τῆς Ἐπιστήμης, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ ἡ ἐφευρετικὴ φαντασία. Τόσον εἰς τὸ Βερολῖνον, ὅσον καὶ εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην ὁ Ζέρβας ἔκανε μεγάλα

ἄλματα μέσα εἰς τὴν ἐπιστήμην του μὲ τὰ ὅποια ἔγινε γνωστὸς καὶ ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τοὺς ὁμοτέχνους του.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Ζέρβα εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς Ὁργανικῆς Χημείας καὶ τῆς Βιοχημείας ὑπῆρξε σημαντικὴ καὶ ἀνεγνωρίσθη τόσον ἀπὸ τὸν δυτικὸν κόσμον, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ἀνατολικόν. Καὶ οἱ δύο κόσμοι ἐτίμησαν ἐπισήμως τὴν συμβολὴν του αὐτήν.

Μετὰ τὸ Βερολῖνον καὶ τὴν Νέαν Ὑόρκην ὁ τόπος δράσεως τοῦ Ζέρβα γίνεται ἡ Ἑλλάς. Ἦδη στὰ 1937 ὁ Ζέρβας ἐκλέγεται τακτικὸς καθηγητὴς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης. Τότε ἀκριβῶς ἐγνώρισα τὸν Λεωνίδα Ζέρβα, διότι ἤμουν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης ἤδη ἀπὸ τὸ 1930. Δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 1939 ὁ Ζέρβας μετακαλεῖται ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην εἰς τὴν Φυσικομαθηματικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὅπου καὶ θὰ ἀναπτύξῃ τὴν δρᾶσιν του, ἡ ὁποία θὰ διακοπῇ ἀπὸ τὴν κατοχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ζέρβας ἐφυλακίσθη ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ τὸ ἐργαστήριόν του κατεστράφη. Μετὰ τὴν γερμανικὴν κατοχὴν ἀρχίζει ἡ νέα γόνιμος περίοδος τῆς δραστηριότητος τοῦ Ζέρβα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὅπου θὰ ἐργασθῇ ἐρευνητικῶς ὥς τὸ ἔτος 1968, ὁπότε καὶ θὰ ἀπομακρυνθῇ σκαιότατα ἀπὸ τὴν δικτατορίαν.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτον ὁ Ζέρβας ἐστερέωσε τὴν διεθνή φήμην του μὲ πολὺ σημαντικὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν του.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ὁ Ζέρβας ἔδρασε εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, ὅπου ἀπὸ τὸ 1956 ἐξελέγη τακτικὸν μέλος, εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν τοῦ ὁποίου κατ' οὐσίαν ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς του καὶ τέλος εἰς τὸν Δημόκριτον, ὅπου ἡ παρουσία του ἐσήμεινε καὶ νέαν περίοδον τῆς δραστηριότητος τοῦ Ἰδρύματος.

Εἶχα προσωπικῶς τὴν εὐκαιρίαν νὰ συνεργασθῶ μὲ τὸν Ζέρβαν τόσον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ὅσον καὶ εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν. Ὡς Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας συνειργάσθην μὲ τὸν Ζέρβαν κατὰ τὸ ἔτος 1970, ὁπότε ὁ Ζέρβας ἦταν Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν δύσκολην ἐκείνην περίοδον τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Ἀκαδημίας ὁ Ζέρβας ἔδειξεν ἄκαμπτον θάρρος κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς Ἀκαδημίας. Δὲν ἐλάμβανε ποτὲ καμίαν ἀπόφασιν χωρὶς νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Γενικὸν Γραμματέα.

Εἰς τὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν ἡ δρᾶσις τοῦ Ζέρβα ὑπῆρξεν ἐπίπονος καὶ ἐξαιρετικὰ καρποφόρος. Ὁ Ζέρβας ὥς ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἰδρύματος ἐθεμελίωσε τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν εἰς τὸν τόπον μας μαζὶ μὲ ἄλλους ἐκλεκτοὺς συναδέλφους καὶ ἀναφέρω ἐδῶ τὸ ὄνομα τοῦ συναδέλφου Ζακυνθνοῦ, ἄνοιξε διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς δρόμους τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Τὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν

διέθετε χρηματικά ποσά για έρευνητικές προσπάθειες που γίνονταν στα Πανεπιστήμια της Χώρας. Ήταν συγκινητικόν να παρακολουθῇ κανείς τὸν Ζέρβα, ὅταν εἰσήγαγεν αἰτήσεις εἰς τὸ Συμβούλιον ἰδίως ὅταν δὲν ἦταν πεπεισμένος ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἡ χρηματικὴ βοήθεια γιὰ κάποια ἔρευνα πὺν δὲν ἐφαίνετο νὰ εἶναι ἐπαρκῶς θεμελιωμένη. Τότε ὁ Ζέρβας δὲν ἔλεγε «ὄχι» ἀλλὰ ἐπρότεινε νὰ ἀναβληθῇ τὸ θέμα διὰ νὰ τὸ ἐπανεξετάσωμε καὶ καθὼς κρατοῦσε στὰ χέρια του τὴν αἴτησιν ἔβλεπε κανεὶς ὅτι δὲν ἤθελε ἀσυζητητὶ νὰ τὴν ἀπορρίψῃ, ἀκριβῶς διότι ἔτρεφε μεγάλη ἀγάπη πρὸς ὅσους ἔκαναν ἔρευνα. Ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν ἀπομακρυνθήκαμε ὅλοι κατὰ τρόπον σκαιὸν ἀπὸ τὴν δικτατορίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1969.

Ὁ Λεωνίδας Ζέρβας διεκρίνετο γιὰ τὸν εὐθύτατον χαρακτήρα του καὶ συγκρόνως γιὰ τὴν εὐγενῆ ὑπερηφάνειάν του, ἡ ὁποία ἐθύμιζε τὴν ὑπερηφάνειαν τῶν ἀρκαδικῶν βουνῶν. Ήταν γεννημένος στὴ Μεγαλόπολη καὶ εἶχε μέσα του ὅλο τὸ πνεῦμα τῆς Ἀρκαδίας.

Ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη τοῦ Λεωνίδα Ζέρβα.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΑΤΣΑ

Ἕνας μεγάλος τῆς ἐπιστήμης ἔφυγε. Ὁ Λεωνίδας Ζέρβας μᾶς ἄφησε γιὰ πάντα.

Κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίαν τῆς ὀλομελείας τῆς Ἀκαδημίας πρὸ τῶν θερινῶν διακοπῶν, ἀπεχωρίσθημεν ὅλοι εὐχαρεῖς, εὐχόμενοι εἰς ἀλλήλους «καλὰς διακοπὰς καὶ εἰς τὸ ἐπανεἰδεῖν». Ὁ συνάδελφος Λεωνίδας Ζέρβας ἦτο τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην ἰδιαίτερος χαρούμενος, διότι ἐσχάτως ἐξελθὼν τοῦ Νοσοκομείου ἠσθάνετο καλύτερα. Τίποτε δὲν ἄφηγε νὰ ὑποπτευθῶμεν ὅτι δὲν θὰ τὸν ἐβλέπαμεν πλέον, τίποτε δὲν ἐπέτρεπε νὰ ὑποθέσωμεν χειροτέρευσιν τῆς υἱείας του, ἡ ὁποία θὰ τὸν ἔπαιρνε ἀπὸ κοντά μας. Καὶ ἐν τούτοις, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίαν, εἰσήχθη ἐκ νέου εἰς τὸ Νοσοκομεῖον προσβληθεὶς ἀπὸ τὴν πάθησιν, ἡ ὁποία ἐπὶ τόσα ἔτη τὸν ταλαιπώρει καὶ μὲ τόσῃν καρτερίαν ὑφίστατο. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ φορὰ ἦτο ἡ τελευταία, διότι τὴν 10ην Ἰουλίου ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον. Καὶ ἐν τούτοις ἠρέσκετο νὰ λέγῃ ὅτι «ἡ πάθησίς του τὸν ταλαιπώρει μὲν ἀλλὰ δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος». Ἀλλ' ἡ χημεία πολλάκις τιμωρεῖ ἀδυστηρῶς ὅσους προσπαθοῦν νὰ διαλευκάνουν τὰ μυστήριά της, διότι φαίνεται ὅτι ὁ Λεωνίδας Ζέρβας ὑπῆρξε θῦμα τῆς μακρᾶς χρήσεως φωσγενίου διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἐρευνῶν του.

Οὕτως ἡ διακεκριμένη αὐτὴ προσωπικότης τόσον τῆς ἐπιστήμης ὅσον καὶ τῆς ἐν γένει πνευματικῆς ζωῆς τῆς χώρας μας μᾶς ἐγκατέλειπε διὰ παντός.

Ἡ κηδεία του ἐγένετο Δημοσία δαπάνη τὴν ἐπομένην 11 Ἰουλίου. Παρὰ τὸν ἀφόρητον καύσωνα καὶ τὴν ἀπουσίαν πολλῶν ἐξ Ἀθηνῶν, λόγῳ τοῦ προκεχωρημένου τῶν θειῶν διακοπῶν, πολλοὶ συνάδελφοι συνώδενσαν τὸν ἐκλειπόντα μὲ ἐπὶ κεφαλῇ τὸν Πρόεδρον Κον Μυλωνᾶν, ὅστις κατέθεσε στέφανον καὶ προσεφώνησε τὸν νεκρὸν καταλλήλως, ἐνῷ ὁ συνάδελφος Κος Γ. Μερίκας, ἐξεφώνησε τὸν προσήκοντα λόγον ἐκ μέρους τῆς Ἀκαδημίας, ἐξάρας τὴν προσωπικότητα τοῦ Λεωνίδα Ζέρβα. Ὁ Πρότασις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κος Μήτσης κατέθεσεν ἐπίσης στέφανον ἐνῷ ἐκ μέρους τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν ὠμίλησεν ἢ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν συνεργάτις του καὶ διάδοχός του εἰς τὴν Ἐδραν τῆς Ὁργανικῆς Χημείας Καθηγήτρια Κα Φωτάκη, ἢ ὅποια ἐξῆρε τὸ ἔργον καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Καθηγητοῦ Λεωνίδα Ζέρβα. Ἐκ μέρους τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν, ὠμίλησεν ὁ Καθηγητὴς Κος Φέσσας καὶ τέλος, ὁ κ. Μυριδάκης, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς πατριωτικῆς Ὁργανώσεως τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ., εἰς τὸν ὅποιον ἀνῆκεν ὁ Καθηγητὴς Ζέρβας, ἐξῆρε τὸν ρόλον του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀντίστασιν κατὰ τὴν περίοδον τῆς Κατοχῆς.

Ὁ Λεωνίδας Ζέρβας κατήγετο ἀπὸ τὴν καρδιὰν τοῦ Μωρηᾶ, τὴν Μεγαλόπολιν τῆς Ἀρκαδίας. Ἐγεννήθη τὴν 21ην Μαΐου 1902, ἐκ πατρὸς Θεοδώρου Ζέρβα καὶ ἐκ μητρὸς τὸ γένος Γυφτάκη. Τόσον ὁ πατήρ του, δικηγόρος, ὅσον καὶ ὁ πάππος του, Λεωνίδας Ζέρβας, ἦσαν πολιτικοὶ παράγοντες τοῦ τόπου, ἐκπροσωπήσαντες ἐπανειλημμένως τὴν Ἀρκαδίαν, ὡς βουλευταί. Ὁ Λεωνίδας ἦτο ὁ πρωτότοκος υἱὸς πολυμελοῦς οἰκογενείας, ἢ ὅποια ἠρίθμει 7 ἀδελφούς καὶ ἀδελφάς. Τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς του ἐπεράτωσεν εἰς τὰς Καλάμας καὶ εἶτα ἐνεγράφη εἰς τὴν Φυσικομαθηματικὴν Σχολὴν Ἀθηνῶν, παρακολουθήσας ἐπὶ διετίαν χημείαν (1918 - 1920). Ἀκολούθως ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ὅπου παρακολούθησεν ἐπὶ 4 ἔτη (1921 - 1924) Χημείαν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου. Τὸ 1926 ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου. Εἶτα μετέβη εἰς Δρέσδην, ὅπου εἰργάσθη ἐρευνητικῶς ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον δεκαετίαν (1925 - 1934) πλησίον τοῦ Καθηγητοῦ Max Bergmann ἐπὶ θεμάτων Χημείας καὶ Βιοχημείας εἰς τὸ Kaiser - Wilhelm Institut, ἐν ἑκ τῶν Ἰνστιτούτων τῆς Kaiser - Wilhelm Gesellschaft μετονομασθείσης πλέον εἰς Max Plank Gesellschaft.

Ἄς κάμωμεν μίαν ἀναδρομὴν εἰς τὸ παρελθόν. Ὁ Bergmann, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ὡς καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ζέρβα, συνδέεται μὲ τὰ πεπτίδια, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ μεγάλου, ἴσως τοῦ μεγαλυτέρου τὴν ἐποχὴν ἐκείνην χημικοῦ τοῦ Κόσμου, τοῦ Emil Fischer ὅστις, πρῶτος ἤρchiσε νὰ διαβλέπῃ τὸ μέγα ἐνδιαφέρον τῶν πεπτιδίων διὰ τὴν χημείαν καὶ τὴν βιοχημείαν καὶ παρεσκεύασε τὰ πρῶτα ἐκ

τούτων, τὰ ἀπλούστερα διπεπτιδία μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ Γάλλου Ernest Fourneau. Μερικὰ ἔτη πρὸ τῆς συνεργασίας τοῦ Bergmann μὲ τὸν αἰμνηστον Ζέρβαν, ὁ Fischer εἶχε ἓνα μαθητὴν καὶ εἶτα βοηθὸν τὸν ὁποῖον συνέστησεν εἰς τὸν μέγαν Φαρμακολόγον Heffter, ὅταν ὁ τελευταῖος ἠρώτησε τὸν Fischer ἐὰν εἶχε νὰ τοῦ δώσῃ ἓνα καλὸν νέον χημικόν. Ὁ Fischer τοῦ ἀπήντησεν ὅτι εἶχε ἓνα κατάλληλον χημικόν, ὁ ὁποῖος ἦτο Ἕλλην. Ἐπρόκειτο περὶ τοῦ αἰμνήστου Γεωργίου Ἰωακείμογλου.

Ὁ Λεωνίδας Ζέρβας, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς συνεργασίας του μὲ τὸν Bergmann ἡσχολήθη μὲ τὴν ἐκπόνησιν τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς τὴν ὁποίαν ὑπεστήριξε τὸ 1926, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου μὲ τίτλον “*Über die Aldehydverbindungen der Aminosäuren*” ἤρχιζε δηλαδὴ ἤδη ἡ ἐξοικειώσις του μὲ τὰ παράγωγα τῶν ἀμινοξέων καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν πεπτιδίων.

Ἡ ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνεργασία τοῦ Ζέρβα μὲ τὸν Bergmann ἔφερε τὸν πρῶτον εἰς ἐπισήμους θέσεις. Οὕτως, ἐπὶ τρία ἔτη (1926 - 1929) ἐχρημάτισεν ὥς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης, προαχθεὶς εἶτα εἰς προϋστάμενον (1929) τοῦ τμήματος Ὁργανικῆς Χημείας, παρέμεινε δὲ εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐπὶ μίαν πενταετίαν (1929 - 1934) ἀναπληρῶν εἰς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ἰνστιτούτου τὸν κωλυόμενον ἢ ἀπουσιάζοντα Διευθυντὴν τούτου. Πράγματι, ὁ Bergmann, μὴ ἀνήκων εἰς τὴν ἀρίστην φυλὴν, ἐξηναγκάσθη ὑπὸ τοῦ χιτλερικοῦ καθεστῶτος νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Γερμανίαν, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῆς Kaiser - Wilhelm Gesellschaft.

Ἡ περίοδος αὕτη (1929 - 1934) ὑπῆρξεν ἰδιαίτερος καρποφόρος διὰ τοὺς Bergmann - Ζέρβαν. Προῖόν τῆς συνεργασίας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ δημοσίευσις δεκάδων ἐργασιῶν τόσον ἐπὶ τῶν ἀμινοξέων καὶ πεπτιδίων ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν σακχαρῶν καὶ ἐνζύμων τὰ ὁποῖα ἦσαν εἰς τὴν σφαῖραν δραστηριότητος τοῦ Bergmann εἰς τὴν βιολογικὴν Χημείαν. Ἀλλ' ἐκείνη ἡ ἐργασία ἡ ὁποία τοὺς ἔχρισε διασήμους ἀμφοτέρους τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶναι ἡ δημοσιευθεῖσα τὸ 1932 καὶ ἀφορῶσα εἰς γενικὴν μέθοδον παρασκευῆς πεπτιδίων, γνωστὴ ὡς «καρβοβενζοξυμέθοδος», ἡ ὁποία, προσέφερε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ προσφέρῃ πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν χημείαν τῶν πεπτιδίων.

Ὁ Bergmann ἀποχωρῶν τὸ 1933 παρεκάλεσε τὸν Λεωνίδαν Ζέρβαν νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν θέσιν του καὶ νὰ ἀσκήσῃ τὰ καθήκοντα τοῦ Διευθυντοῦ. Οὕτως, ὁ Ζέρβας ἡσχολήθη κυρίως μὲ τὴν συνέχισιν τῶν ἐν ἐξελίξει ἐργασιῶν, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ὁποίων ἀπεχώρησεν οἰκειοθελῶς τῆς θέσεώς του, παραδώσας τὴν Διεύθυνσιν εἰς τὸν Καθηγητὴν Grasmann. Ὁ Ζέρβας ἠκολούθησε τὸν Bergmann καὶ εἰργάσθη ἐκ νέου ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοῦτον εἰς τὸ ἐν Νέα Ὑόρκῃ Rocke-

feller Institute for Medical Research τὸ ὁποῖον ἐχορηγοῦσε τὰς ἐρευνάς των (1934 - 1936).

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1937) ὁ Λεωνίδας Ζέρβας ἐξελέγη Τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Ὁργανικῆς Χημείας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, θέσιν τὴν ὁποίαν κατεῖχε μέχρι τοῦ Ἀπριλίου 1939, ὅτε μετεκλήθη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, διορισθεὶς Τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Ὁργανικῆς Χημείας καὶ Διευθυντὴς τοῦ ὁμωνύμου Ἐργαστηρίου διαδεχθεὶς δὲ τὸν ἀείμνηστον Γεώργιον Ματθαίου-πουλον, ἀποχωρήσαντα τῆς ἐνεργοῦς ὑπηρεσίας λόγῳ ὀρίου ἡλικίας.

Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ ἐργαστήριόν του καὶ τὴν ἔρευναν διότι ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος καὶ βραδύτερον, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1941 τὸ ἐργαστήριόν του κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τελικῶς κατεστράφη μὲ τὰ Δεκεμβριανά. Ὁ Λεωνίδας Ζέρβας συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καὶ βραδύτερον ὑπὸ τῶν Γερμανῶν μέχρις ἀποχωρήσεως τῶν τελευταίων. Πράγματι, ὁ Λεωνίδας Ζέρβας, ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Ἀντίστασιν, ὑπὸ τὸν ὁμώνυμόν του Ναπολέοντα Ζέρβαν καὶ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Πολύβιος» καὶ ἔπαιξε σημαντικὸν ρόλον ὡς μέλος τῆς Κεντρικῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ.

Συνελήφθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1944 καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακάς «Ἀβέρωφ» ἀρνηθεὶς παρὰ τὰς πολλαπλὰς πιέσεις νὰ ἀποκαλύψῃ τί τὸ ὁποῖον ἀφώρα εἰς τὸν ἀγῶνα.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ὁ ἀείμνηστος Λεωνίδας Ζέρβας, μοναδικὸν σκοπὸν ἔχων τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἔρευναν, κατόρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὸ ἐργαστήριόν του καὶ νὰ ἀρχίσῃ ἐκ νέου τὸ ἐρευνητικὸν του ἔργον τὸ ὁποῖον ἤδη ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς εἰρηνικῆς περιόδου ἤρχισε νὰ ἀποδίδῃ καρπούς. Ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν ἦτο ἡ ἐφεύρεσις νέας μεθόδου συνθέσεως πεπτιδίων, περὶ ἧς κατωτέρω.

Τὸν Λεωνίδαν Ζέρβαν, ἐγνώρισα διὰ πρώτην φορὰν εἰς Ζυρίχην τὸν Ἰούλιον τοῦ 1955 εἰς τὸ ἐκεῖ συνελθὸν Διεθνὲς Συνέδριον τῆς «Διεθνοῦς Ἑνώσεως καθαρᾶς καὶ ἐφαρμοσμένης Χημείας» (*Union Internationale de Chimie pure et appliquée*) ὅπου ἀμφότεροι ἐλάβομεν μέρος, ὁ μὲν Λεωνίδας Ζέρβας ἐξ Ἀθηνῶν ἐγὼ δέ, ἐκ Παρισίων, ὅπου εἰργαζόμεν ἐἰς τὸ «Ἐθνικὸν Κέντρον ἐπιστημονικῆς Ἑρεῦνης» τῆς Γαλλίας (*Centre National de la Recherche Scientifique* ὡς *Maitre de Recherches*).

Ὁ Καθηγητὴς Ζέρβας ἀνεκοίνωσε τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν του ἐπὶ τῆς ὡς ἄνω νέας μεθόδου συνθέσεως τῶν πεπτιδίων ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Phosphorylation et tritylation de Acides Aminés. Nouvelles méthodes de la Synthèse Peptidique*» (Φωσφορύνσεις καὶ τριτυλίσεις τῶν Ἀμινοξέων. Νέαι μέθοδοι

πεπτιδικής συνθέσεως). Έντυπωσιάσθη από τον αριθμόν των ακροατών, οι οποίοι, όλοι ειδικοί, προσήλθον να ακούσουν από τα χείλη του πλέον ειδικού, τās λεπτομερείας τῆς νέας μεθόδου καὶ τὸν ἐβομβάρδιζον μὲ ἐρωτήσεις. Ἡ ἀπήχησις ἦτο τεραστία καὶ ἡ νέα μέθοδος ἔδωκε καταπληκτικὴν ἔκτοτε προώθησιν εἰς τὴν πεπτιδικὴν σύνθεσιν καὶ εἰς τὴν κατανόησιν πολυπλόκων προβλημάτων τῆς χημείας τῶν πεπτιδίων.

Τὸ 1956 ἐπὶ 4 μῆνας καὶ τὸ 1957 - 1958 ἐπὶ δεκάμηνον ὁ Καθηγητὴς Ζέρβας, κατόπιν εἰδικῆς προσκλήσεως, μετέβη εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας, ἔνθα εἰργάσθη ὡς Visiting Scientist εἰς τὸ Bethesda National Cancer Institute. Ἐκεῖ, χάρις εἰς τὰς προσπάθειάς τοῦ Ζέρβα ἐχορηγήθη σημαντικὴ οἰκονομικὴ βοήθεια ἐκ τοῦ Ἰδρύματος Ford καὶ τὸ 1958 ἰδρύθη τὸ ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Παύλου «Βασιλικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν» (B.I.E.) μετέπειτα μετονομασθὲν εἰς Ἑθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν (E.I.E.). Πρῶτος Ἀντιπρόεδρος διωρίσθη ὁ ἀειμνήστος Κιονσόπουλος καὶ 2ος Ἀντιπρόεδρος ὁ ἀειμνήστος Ζέρβας. Ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην ὁ Ζέρβας ἦτο ἡ ψυχὴ τοῦ ιδρύματος καὶ διεδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης ἐν Ἑλλάδι, εἰσηγούμενος τὴν χρηματοδότησιν ἐρευνητικῶν προγραμμάτων Καθηγητῶν ἢ ἐρευνητῶν Πανεπιστημιακῶν Ἰδρυμάτων ἢ ἄλλων τοιούτων. Τὴν προσπάθειαν αὐτὴν ἠκολούθησεν ἡ Ἱδρυσις ἰδιοκτῆτου μεγάρου ὅπου ἐγκατεστάθησαν, μετακληθέντες ἐξ ἀλλοδαπῆς, Ἕλληνες ἐπιστήμονες. Τὸ στρατιωτικὸν καθεστῶς ἀνέκοψε τὴν ὅλην προσπάθειαν διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Ζέρβα μεθ' ὅλου τοῦ Συμβουλίου.

Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1974, μὲ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς νομιμότητος, ὁ Καθηγητὴς Ζέρβας, ἀνέλαβε τὴν προεδρίαν τοῦ («Ἑθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν»), τὴν ὁποίαν ἐγκατέλειψε τὸν Μάρτιον τοῦ 1979, παραιτηθεὶς μὲ ὅλον τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον.

Ὁ Καθηγητὴς Ζέρβας, ἀπεχώρησε τὸ 1968 τῆς ἐνεργοῦς ὑπηρεσίας καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὀρίου ἡλικίας, τὸ ὅποιον τότε εἶχεν ἐλαττωθῇ ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ καθεστῶτος εἰς τὸ 65ον ἔτος, μετὰ τριακονταετῇ γόνιμον διδασκαλίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

Ἀλλ' ἐξηκολούθει νὰ ἐργάζεται ἐρευνητικῶς μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς, διατηρῶν τοὺς μαθητάς του εἰς τὸ ἐργαστήριον Ὁργανικῆς Χημείας, τὸ ὅποιον τόσον ἐλάμπρυνεν ἡ παρουσία του.

Τὸ ἐρευνητικὸν ἔργον τοῦ Λεωνίδα Ζέρβα εἶναι ἐξόχως πλούσιον εἰς ἀποτελέσματα. Πλέον τῶν 100 πρωτοτύπων ἐργασιῶν του, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων, εἶχον τεραστίαν ἐπιστημονικὴν ἀπήχησιν, ἐδημοσιεύθησαν τὸ πλεῖστον μετὰ τῶν μαθητῶν του, καὶ τῶν συνεργατῶν του εἰς τὰ πλέον ἔγκυρα ἐπιστημονικὰ περι-

οδικὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀφοροῦν δὲ κυρίως εἰς συνθέσεις πεπτιδίων, ἀλλὰ καὶ σακχαρῶν καὶ ὀργανικῶν ἐνώσεων τοῦ φωσφόρου. Δεκάδες νέων ἐπιστημόνων ἐξεπόμεσαν διδακτορικὰς διατριβὰς ὑπὸ τὴν ἄμεσον καθοδήγησιν τοῦ Ζέρβα καὶ πολὺ αἰ ἐφηγεσάμην εἶδον τὸ φῶς εἰς τὸ Ἔργαστήριον Ὀργανικῆς Χημείας. Τὸ Ἔργαστήριον τοῦτο ἐστεγάζετο εἰς περιορισμένους χώρους τοῦ Παλαιοῦ Χημεῖον τῆς ὁδοῦ Σόλωνος καὶ μόλις περὶ τὸ 1965, χάρις εἰς τὰς ἀόκνους προσπάθειάς κυρίως τοῦ Ζέρβα, ἀποπερατώθη τὸ νέον Χημεῖον τῆς ὁδοῦ Ναυαρίνου, ὅπου τὸ ἐργαστήριον τῆς Ὀργανικῆς Χημείας ἀπέκτησε μεγαλυτέρους χώρους, τόσον δι' ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς ὅσον καὶ διὰ τὴν ἔρευναν.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐνωρὶς περιέλαβεν εἰς τοὺς κόλπους της (1956) τὸν Λεωνίδαν Ζέρβαν καὶ τὸ 1970 τοῦ ἀνέθεσε τὴν Προεδρίαν τοῦ Ἀνωτάτου τούτου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος τῆς χώρας. Καὶ ἐδῶ ὁ ἀείμνηστος Ζέρβας ἀφῆκε τὴν σφραγίδα τῆς προσωπικότητός του μὲ τὰς λαμπρὰς εἰσηγήσεις καὶ πρωτοβουλίας του.

Ὁ Λεωνίδας Ζέρβας, ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ του ὡς Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ὀργανικῆς Χημείας εἰς Ἀθήνας, τὸ 1939 μέχρι τῆς ἀποχωρήσεώς του τὸ 1968, ἦτο *ex officio* μέλος τοῦ Ἀνωτάτου Ὑγειονομικοῦ Συμβουλίου, ἐχρημάτισε δὲ καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς αὐτοῦ. Μαζὺ μὲ τὸν ἀείμνηστον Γεώργιον Ἰωακείμω-γλου, ἐβόηθησε σημαντικῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς Φαρμακοβιομηχανίας μὲ τὰς σοφὰς εἰσηγήσεις του. Ὑπῆρξεν, ἐπίσης *ex officio*, μέλος τοῦ Ἀνωτάτου Χημικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους καὶ ἐχρημάτισεν ἐπανειλημμένως Πρόεδρος αὐτοῦ. Λόγω τῆς εἰδικότητός του, τὸ Κράτος ἐπανειλημμένως προσέφυνεν εἰς τὰ φῶτα τοῦ Ζέρβα καὶ τὸν ἐχρησιμοποίησεν εἰς διαφόρους ἐπιτροπὰς Ὑπουργείων καὶ Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν.

Τὸ 1964 εἰς τὴν τότε Ὑπηρεσιακὴν Κυβέρνησιν Παρασκευοπούλου, ὁ Ζέρβας ἐχρημάτισεν Ὑπουργὸς Βιομηχανίας. Κατὰ τὴν βραχεῖαν αὐτὴν περίοδον, οὗτος ἔδειξεν καὶ πάλιν τὸ μέτρον τῶν γνώσεών του καὶ προώθησε σημαντικῶς τὸ ζήτημα τῆς ἰδρύσεως θερμοηλεκτρικοῦ ἐργοστασίου πρὸς ἀξιοποίησιν τῶν λιγνιτῶν τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος Μεγαλοπόλεως, ἐνῶ ἐξ ἄλλου χάρις εἰς τὴν πρωτοβουλίαν του ἐδόθη σημαντικὴ ὠθησις εἰς τὴν ἐπίλυσιν βασικῶν αἰτημάτων τῆς ἐνώσεως Ἑλλήνων Χημικῶν.

Τὸ αὐτὸ ἔτος (1964) ὁ Καθηγητὴς Ζέρβας διορίσθη Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀτομικῆς Ἐνεργείας, θέτων, οὕτω, τὴν μακροχρόνιον πεῖραν του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος ἐπὶ ζητημάτων ὀργανώσεως τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρένης. Ἀλλὰ καὶ τὸ 1974, μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν διορίσθη Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀτομικῆς Ἐνεργείας, παραμένοντας, μόνον, ἐπὶ ἐν ἔτος λόγῳ φόρου

έργασίας ως Πρόεδρον, συγχρόνως τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ 1979.

Ἀπὸ τοῦ 1959 μέχρι τοῦ 1973, ὁ Ζέρβας ἦτο Πρόεδρος τῶν κατ' ἔτος συνερχομένων Εὐρωπαϊκῶν Συνεδρίων, καὶ Συμποσίων διὰ τὰ «Πεπτίδια - Πρωτεΐναι» καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ φίλου του Καθηγητοῦ du Vignaud, βραβείου Νομπέλ τῆς Χημείας, Πρόεδρος ἀντιστοίχου Ἀμερικανικοῦ Συμποσίου τοῦ ἔτους 1972.

Ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος Plenum Press, ἐκκλοφόρησε τὸ 1973, σύγγραμμα ἐκ 418 σελίδων ὑπὸ τὸν τίτλον : "The Chemistry of Polypeptides, Essays in Honor of Dr. Leonidas Zervas".

Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο περὶ πολυπεπτιδίων, Καθηγηταὶ Ἀμερικανικῶν καὶ Εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων ὡς καὶ Καθηγηταὶ Ἑρευνητικῶν Ἰδρυμάτων, τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Ρωσίας, τοῦ Max-Planck Institut τοῦ Μονάχου καὶ ἄλλων, ἀναπτύσσουσιν εἰς 16 κεφάλαια σύγχρονα προβλήματα Χημείας καὶ Βιοχημείας Πολυπεπτιδίων - Πρωτεϊνῶν ἐνῶ εἰς ἕτερον κεφάλαιον διαλαμβάνει βιογραφικὸν σημείωμα, κατάλογον ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν καὶ βραχεῖαν ἀνάλυσιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ Λεωνίδα Ζέρβα. Συντονιστὴς ἐκδόσεως ἦτο ὁ Τακτικὸς Καθηγητὴς καὶ Προϊστάμενος Τομέως Βιοχημείας τοῦ Πανεπιστημίου Νέας Ὑόρκης Π. Κατσόγιαννης, παλαιὸς μαθητὴς καὶ συνεργάτης τοῦ Ζέρβα. Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς μοριακῆς Βιολογίας, ἔκδοσιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῶν Η.Π.Α. καὶ κατ' ἐπίσημον ἀνακοίνωσιν ταύτης, μνημονεύεται καὶ ἀξιολογεῖται τὸ ἔργον τοῦ Λεωνίδα Ζέρβα λόγῳ «τῆς ἐξαιρετικῆς εἰσφορᾶς του (his outstanding contribution) ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης».

Ἡ προσωπικότης τοῦ Λεωνίδα Ζέρβα καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ ἔργον ἦσαν γνωστὰ διεθνῶς διὰ τοῦτο καὶ ἐκτιμήθη οὗτος κατ' ἐπανάληψιν. Οὕτω, τὸ 1960, ἀνηγορεύθη ἐπίτιμος Διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βασιλείας ἐπὶ τῇ 500στῇ ἐπετείῳ τῆς ιδρύσεώς του μετὰ πρότασιν τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ὄργανικῆς Χημείας καὶ βραβείου Νομπέλ T. Reichstein καὶ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἀνοργάνου Χημείας H. Erlenmeyer. Τὸ 1969 ἐξελέγη ἐπίτιμον μέλος τῆς American Society of Biological Chemists, μετὰ πρότασιν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς ἐταιρείας καὶ τοῦ Καθηγητοῦ du Vignaud. Τὸ 1976 ἐξελέγη Foreign Member τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν ἐπὶ τῇ 250στῇ ἐπετείῳ τῆς ιδρύσεώς της. Τὸ αὐτὸ ἔτος τοῦ ἀπενεμήθη παράσημον "Le merite Scientifique 1ere classe" ἀπὸ τὴν Σοσιαλιστικὴν Δημοκρατίαν τῆς Ρουμανίας.

Τέλος, τὸ 1980 τοῦ ἀνηγγέλθη ἡ ἀπονομὴ βραβείου καὶ τοῦ πρώτου χρυσοῦ μεταλλεῖου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐταιρείας τῶν Γερμανοφώνων Πεπτιδοχημικῶν τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης "Max Bergmann Kreis διὰ τὴν προσώθησιν τῆς ἐρεῦνης

εἰς τὴν Χημεῖαν τῶν Πεπτιδίων» «εἰς ἀναγνώρισιν τῆς πρωτοποριακῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας του ἐπὶ τῆς ὀνομαζομένης “καρβοβενζοξυ-μεθόδου” τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξε μετὰ τοῦ Max Bergmann ὁμοῦ καὶ ἡ ὁποία ἤνοιξε νέας ὁδοὺς εἰς τὴν ἐπιστήμην». Ἡ ἀπονομὴ εἶχε προγραμματισθεῖ νὰ γίνῃ εἰς τὰ πλαίσια ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου ἀπὸ 2 - 4 Νοεμβρίου. Ἀλλὰ ὁ θάνατος τὸν ἤρπασε ἐνωρίτερον. Ἡ ἀπονομὴ θὰ γίνῃ μεταθανατίως τὸν Ἰούνιον τοῦ 1981 εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Λεωνίδας Ζέρβας ἠτύχησε νὰ ἴδῃ μαθητὰς του καὶ συνεργάτας του νὰ καταλαμβάνουν ὑψηλὰς ἀκαδημαϊκὰς θέσεις, τόσον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ὁ δὲ διάδοχός του εἰς τὴν ἔδραν τῆς Ὁργανικῆς Χημείας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἶναι ἡ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν συνεργάτις του Καθηγήτρια Κα Φωτᾶκη ἡ ὁποία συνεχίζει τὸ ἔργον τοῦ προκατόχου τῆς εἰς τὴν Χημεῖαν τῶν πεπτιδίων.

Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ Λεωνίδας Ζέρβας. Ὅπως ἔγραφεν ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς Κος Θεοδωρακόπουλος, ὁ Λεωνίδας Ζέρβας ὑπῆρξεν ὁ ἀριστος μεταξὺ τῶν ἀρίστων. Τώρα πὺν ἔφυγε, ἀντιλαμβανόμεθα τὸ δυσαναπλήρωτον κενὸν τὸ ὁποῖον ἀφίνει μετὰξὺ μας.

Ἀλλ' ἡ σκέψις μας πηγαίνει καὶ πρὸς τὴν ἑξοχον σύντροφόν του ἐρίτιμον Κυρίαν Hildegard Ζέρβα, τὴν ὁποίαν εἶχε συζευχθεῖ τὸ 1930 καὶ ἡ ὁποία ἐπὶ ἡμῖν αἰῶνα ἐμοίρασε μὲ αὐτὸν καὶ χαρὰς καὶ λύπες. Διότι ἡ ὑγεία τοῦ ἀειμνήστου Λεωνίδα Ζέρβα εἶχε κλονισθῇ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν καὶ ἦτο φυσικὸν ἡ σύντροφός του νὰ ὑποφέρει μαζί του.

Ἐπιθυμῶ νὰ τὴν διαβεβαιώσω ἐκ μέρους τῶν συναδέλφων τῆς Ἀκαδημίας ὅτι συμμεριζόμεθα τὸν πόνον τῆς καὶ τῆς εὐχόμεθα τὴν ἔξ ὕψους παρηγορίαν.

Αἰωνία σου ἡ μνήμη, ἀγαπητὲ συνάδελφε Λεωνίδα Ζέρβα.